

Рібцун Юлія Валентинівна
канд. пед. наук, ст. наук. сп.,
ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
м. Київ, Україна

МЕТАФОРИЧНІ АСОЦІАТИВНІ КАРТИ
ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПСИХО-МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ДІТЕЙ З ФУНКЦІОНАЛЬНО-МОВЛЕННЄВИМИ ТРУДНОЩАМИ

Зміни в спеціальній освіті наразі обумовлені як проведенням сучасних реформ (зокрема «Візія майбутнього освіти і науки України», «Національна стратегія освіти і науки до 2030 року» тощо), так і воєнним станом у країні. Державним інститутом сімейної та молодіжної політики та Всеукраїнським центром фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх» було здійснено порівняльний аналіз стану здоров'я дітей раннього, дошкільного, шкільного та підліткового віку до та після початку війни. Як свідчать результати дослідження, загальний показник інвалідності зріс до 2,2% від загальної кількості дітей віком до 18 років (було 1,6%). Найпоширенішими захворюваннями у дітей зафіксовано: а) зниження гостроти зору – 47,85 осіб на 1 тис. дітей (45,67 осіб); б) порушення слуху – 39,45 (36,13); в) розлади мовлення – 18,62 (13,98); г) порушення постави, сколіоз – 15,4 (14,65). Числові показники свідчать про значне збільшення кількості дітей саме з функціонально-мовленнєвими труднощами та вимагають пошуку нових комплексних психолого-педагогічних підходів до їх подолання, надання різнорівневої підтримки дітям зазначеної категорії.

Одним із таких сучасних підходів справедливо можна вважати роботу з використанням метафоричних асоціативних карт (МАК). Метафоричні асоціативні карти – це універсальний психологічний проєктивний інструмент у вигляді сюжетних (реалістичних тематичних чи абстрактних) або портретних зображень, листівок, створених художниками та розроблених під керівництвом психологів. Назва зазначених карт обумовлена тим, що вони метафорично звертаються до підсвідомості людини, викликають різноманітні асоціації стосовно побаченого чи прожитого.

Початок використання МАК датується ХХ ст. [1]. Так, у 1975 р. канадський художник, психотерапевт, професор мистецтвознавства Елі Раман, зробивши фотографії картин за розміром гральних карт, мав на меті познайомити зі зразками образотворчого мистецтва якомога більшу кількість людей. Спільно з німецьким психотерапевтом Джо Шліхтером Раман розробив правила та принципи використання новостворених карт як психологічного інструменту. Розроблена колода карт у 1983 р. потрапляє на очі психотерапевту Егетмейєру Морітцу. Познайомившись з набором із 88 карт і такої ж кількості слів із можливими 7744 вербально-графічними комбінаціями, він був захоплений настільки, що спромігся передати свої емоції лише одним вигуком: «Ох!», таким чином мимовільно зумовивши назву колоди. На сьогодні ця колода перекладена на 17 мов світу.

Зазвичай МАК використовують з психотерапевтичною метою, під час психологічного консультування, однак ефективність їх застосування доведена і у спеціальній арт-терапевтичній роботі з дорослими та дітьми (О. Андріяшко, Н. Верніке, О. Грінченко, Г. Демидов, Ю. Демидова, В. Інжир, С. Коляденко, І. Лебідь, З. Ленів, І. Літяга, З. Мацюк, Н. Мілорадова, О. Морозовська, В. Назаревич, С. Полянський, Г. Попова, Ю. Рібцун, Н. Сабліна, Р. Ткач, М. Хижняк та ін.). Окрім власне прямої дії МАК, практика може поєднуватись із казко-, фото, ізо-терапією та роботою з образами [2]. Саме те, що діяльність відбувається без довгих і стомлюючих міркувань та настанов з боку педагога, конкретних порад, без його інтерпретацій (своє бачення дорослий тримає при собі) та оцінок на кшталт «правильно-неправильно», МАК допомагають розговорити навіть надто закомплексовану дитину, незалежно від її інтелектуальних і мовленнєвих можливостей, адже вибрана карта – це карта лише цієї конкретної дитини, її власна історія, власні почуття та відчуття у тілі, моделювання реальності в ігровій формі, своєрідна адаптація до соціуму.

Доцільно виділити окремі аспекти впливу МАК (Ю. Рібцун):

1) фізіологічні – робота з метафоричними картами м'яко впливає на подолання розладів сну, при загостреннях психосоматики, при наявності м'язового перенапруження, загального збудження;

2) психологічні – МАК допомагають подолати чи скоригувати наступні прояви:

а) емоційні – страх, тривога, паніка, невпевненість, низька самооцінка, стрес, психотравми;

б) особистісні – кризи, конфлікти, зміна уявлень про світ, про себе та про інших, втрата почуття довіри, безпеки, відкритості, уявлення про світ як небезпечний простір;

в) когнітивні – труднощі концентрації, переключення уваги, послаблення мнестичних і мисленневих процесів, зниження академічної успішності, мовленнєві труднощі;

3) поведінкові – метафоричні асоціативні карти опосередковано стабілізують жорстке дотримання чи заперечення культурних норм, допомагають виправити порушення соціально-рольових функцій, регрес поведінки, пропрацювати проблеми відсутності зорового контакту, підвищеної імпульсивності, обмеження соціальних відносин, самоізоляції тощо.

МАК може використовуватись як засіб для створення позитивного безпечного комунікативного середовища, довірливої психологічної атмосфери, висловлення оцінних суджень, виникнення інтересу до самопізнання та саморозвитку, розвитку творчих здібностей (творче мислення, уява, яскраві асоціації в процесі сприймання карток або під час власної зображувальної діяльності), ініціації свідомого та підсвідомого пошуку ресурсного стану (зовнішніх і внутрішніх ресурсів), пропрацювання дитячо-батьківських стосунків, булінгових ситуацій, гендерних і комунікативних проблем з ровесниками, вивільнення емоцій, підвищення настрою, нормалізації поведінки. МАК допомагають фантазувати, приймати нестандартні рішення, більш впевнено спілкуватись [3].

МАК доцільно використовувати у роботі з дітьми починаючи з 4-5 років, працюючи безпосередньо з дитячими колодами (на кшталт «1001», «Вона», «Дивовижна пора», «Дитина та Звір», «Емоційні портрети», «Кактус», «Катрусині казки», «Мама», «Морена», «Не/дитячі історії», «Персоніта», «Різні, але рівні», «Сага», «Світ казкових історій», «Три скриньки минулого», «Хабітат», «Я та всі-всі-всі», «Teenagers» тощо), адже вони сюжетні та безпечні. Для роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку стане в нагоді одночасне використання 2-3 портретних і сюжетних колод. Зі школярами, особливо тривожними, вже можна використовувати мальовані («Джерело», «ОН», «Петрогліфи», «Провокація-Мотивація» тощо) та фотографічні («Вікна-Двері», «Дерево як образ людини», «Креатив», «Перехресні дороги» та ін.) карти, що розкривають можливості для виникнення та розгортання метафор і проєкцій.

У роботі зі школярами середньої та старшої ланок доцільно працювати на їх запити, пропонуючи стандартний набір питань, як-от: 1) розкажи, що ти бачиш; 2) дай назву картці; 3) знайди на картці себе; 4) уяви, що це кадр із фільму; що відбудуватиметься далі, розкажи (уяви, що це частина великої складанки; пофантазуй, що може знаходитись по боках, доповни пазлами. Розкажи історію про себе).

У роботі з дітьми з функціонально-мовленнєвими труднощами практика з МАК, окрім загально- та специфічно-психологічної допомоги, дає змогу комплексно розвинути основні складові мовленнєвої діяльності, а саме:

а) у лексико-граматичній складовій: уточнення словника назв зображених предметів, їх частин; з'ясування вживання слів певної лексичної системності (сірий вовк, але сизий голуб), антонімів при порівнянні карт (героїв); використання метафор, епітетів; складання словосполучень на рівні узгоджень лексем у роді, числі та відмінку; морфологічне словотворення;

б) у фразовому зв'язному мовленні: яскраве відображення власних емоційних переживань, використовуючи міміку, жести, змінюючи темп мовлення, силу голосу; закріплення уміння відповідати на запитання,

самостійно ставити їх; індивідуальні пояснення стосовно змісту карти (вчинків героїв); опис картки як такої, характерних рис негативних і позитивних героїв; слухання, переказ (у т. ч. й за ролями), театралізація метафоричних казок за вільно обраною карткою; складання власних міні-казок (індивідуально чи групою; на задану тему, з власного досвіду), їх розповідання за картою чи створеним малюнком (аплікацією); придумування кінцівки казки (притчі);

в) у вербальному та невербальному спілкуванні: побудова діалогів; полегшення формулювання висловлювання власних думок, вільне розповідання, інтерпретація вербальної та невербальної інформації, розвиток комунікативних здібностей та словесної творчості, розвиток здатності працювати в парі;

г) в читанні: вільне поскладове чи злите читання, переказ казки зі звороту карти [4].

Отже, використання МАК у роботі з дітьми з особливими освітніми, зокрема мовленнєвими, потребами є вимогою часу, адже поєднує психологічний та педагогічний вплив. МАК може використовуватись як під час індивідуальної, підгрупової, так і фронтальної роботи з дітьми. За допомогою карт дитина може вибрати подарунок, віртуальних друзів-помічників, отримати підказки як вчинити у тій чи ін. ситуації, прожити ситуацію чи емоції в ній повному, уявити саму себе оновленою і такою, якою хотілося б бути.

Використання МАК у груповій роботі сприяє «емоційному зараженню», коли під час пропрацювання певної ситуації одним здобувачем освіти, інсайти відбуваються у ін. учасників, адже через аудіювання та власну вербалізацію спрацьовує нейронна мережа з ефектом пожвавлення та усвідомлення. «Ефект дежавю» проявляється в тому, що людський мозок моделює не лише реалістичне бачення, але й предмети, явища, події, бачені раніше. Освітньо-виховна та корекційно-розвивальна діяльність із застосуванням МАК-технологій доводить ефективність полегшення встановлення контакту, налагодження міжособистісних стосунків, перехід на нові рівні діадної чи групової вербальної взаємодії, відчуття свободи думок, бажань, дій і почуттів.

Список літературних джерел:

1. Вернікова Н. Метафоричні асоціативні карти – універсальний інструмент для МАКсимальних результатів. Практична психологія. Вінниця : ПП «Едельвейс-і-К», 2014. 124 с.
2. Колпакчи О. С. Арт-терапія: курс лекцій. Бердянськ : БДПУ, 2016. 322 с.
3. Рібцун Ю. В. Використання АРТ-терапії у логокорекційній роботі з дітьми з особливими мовленнєвими потребами. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 6-7 липня 2022 р.) / за ред. Н. О. Пахальчук; О. П. Демченко; Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, ф-т дошк. і початк. освіти ім. В. Волошиної. Вінниця: ТОВ «МеркьюріПоділля, 2022. Вип. 11. С. 428-431. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731993>
4. Рібцун Ю. В. Формування ключових компетентностей дошкільників з особливими мовленнєвими потребами засобом казки. *Обдаровані діти – скарб нації!*: матер. III Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 18–23 серп. 2022 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 773-781. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731814>

Савінова Н.В.,

доктор педагогічних наук, професор,
Харківська гуманітарно-педагогічна академія,
м. Харків, Україна

Нездатна А.Ю.,

аспірант ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України,
м.Київ, Україна

ВПЛИВ ІГРОТЕРАПІЇ НА ДИНАМІКУ ЛОГОКОРЕКЦІЇ